

דבר לספרות ולאמנות

יכוי עגנון בגרמוניה

מאת גרשם שלום

האיש הפרטי ואה הסיפור ולהיקרא עגנון לכל דבר.

חושבני שפרנסתו בתקופה זו של מלחמת העולם הראשונה באה לו בחלקה הגדול, מעבודתו כיו"צ של ספרותו ב"ידיעות" פרלאג' של ד"ר אהרן אליאסברג. שהיבב את עגנון מאד, אף על פי שליטי ריאק למותח היה, וליטאים וגלוצי אים לא היו בדרך כלל קרובים ביותר. (מיום כשאלו ואלו נפלו הללים בידי הרוצחים, נשחכתי הניגודים). עגנון ערך לכל הפחות שני ספרים, שחפצו או כפרתי ניה (באחד מהם השתתפו גם אני כמתרגם). הלא הם "ספר הים הודי הפולני" ו"ספר הנזכה" וע' ריין אני זוכר שהיכרותי הראשונה בספר "חמדת ימים" המפורסם בין חוקרי הקבלה והשבתאות, באה לי כחך שיהא עם עגנון על עניני חנוכה.

כל ארזי זמן היה יושב בוטר בוקר בחרו, וטורח בעטו הכרס. הר' בת משה צראק איר אחרי כך, חתיר לתי בתקופה זו, גם אם כמה מי ציורתי אלה נשרפו בשריפה הג' גדלה בבית בוהמבורג, בתחילה עוד יכולתי לפענח את כתביו בד במכתביו ובסיפורים שגנון ביד לקריאה ואף לתרגום. עגנון כבר ניכרו אז נטיותיו לעשות את כתביו לכתב ספרים המודעים את ענין הקורא, ברבות הימים הגיעי הדברים לידי כך שפרט אסתר, שעה שבקשה לעשות לך טובה, ציפה חצותה למכתביו, להקל עליך את מלאכת הפענוח של כתב הרום, שהיה רומח יותר לנקודות של זכורים מאשר לעני' תיות עבריות. היו גם זמנים שעני' גן רצה בכבוד רעיו, ושלח לחם דבריו בצורה ששימחה את המת' בזמן בהם, ניכר בו ילבו בוטה למלאכת הסופר.

עדיין רואה אני לנגד עיני את ההענתקה השלמה של "היה העקוב למישר" באחת מנסחאותיו המ' רובות, שכתב ושלח לידידו זלמן שוקן בעזריקאו, והראה אותו לי לפני השילוח, אם הרצו לדעת כתביו נאה של סופר מה, צא ובקשו לראותו בספריית שוקן. כשתבר שיש מקומו עד היום הזה, אמרתי שעגנון התבודד עם עבדו דתו בשעת הבוקר, אבל אחרי הצהרים ובערב, כאן בן עתה, היה לבו פתוח לשיחה ולטילולים, הרבה טיילתי עמו בחוצוה סינכן ושאר צרי גרמוניה, רשמתי שיהאני יודאי לא מיעטתי בדברים גם אני, נדמה לי שאם קניתי את לבו, היה זה בזכות שלושה דברים, הייתי מסוג בעשר שנים כמעט וכל אי' שיותו עשתה עלי רועם עמוק והעיצתי אותו מאד, כשם שה' ערצתי את עבי כיחאין זיל ויבדל להיים ארובים, את זלמן רובשוב' שור, גרתי אחס יחד בבדלין, וש' לרשתם נראו לי כתמונה שלמה של יהדות דוסיא ופולין, אבל טי' האין מייבשוב משכילים היו ואילו עגנון בא כאילו מפרהקים, לא אינטלקטואלי" היה אלא איש מעולם הצעירה שמקורות הדמיון היו זכבים ושופעים בו, הוא אהב לשוחח בדברי חולין, אבל דיבורד היה כדיבור גבורי סיפורו, והיה בו כית מושך רב.

נתתי ביטוי להעיצתי זו בשתי סוגיות שכתבתי בגרמוניה - לבבו דו של מנשה חיים, גבורו של יהודה העקוב למישר", שלהתי איתן לעגנון יקניתי אצלו את עולמי - נראה שהייתי הראשון אשר כתב שירים על ספריו, ואולי גם התלהבותי ללכת אל המקורות הראשונים עשתה את שלה ועודרה אהדתו, היינו שוחפים בוהסנו אל כמה מחופעות ההיים היהודיים ב' גרמוניה והיינו שזפכים את לבנו בביקורת על הסביבה, על אישים יעל ענייני ספרות, עגנון התיידד או עם גרמנים נוצרים אחדים ש' היו אנשי צורה והרבה היה מספר לי בשבתם. האמת ניתנה להיאמר, כי עגנון שבא מרחוק הבין בבוח האינטואיציה שלו רבים מהגרמנים יותר שיש ויותר עמוק מסני.

בסוף מלחמת העולם הראשונה ישבתי שנה וחצי בשווייץ, כשהי רחיי משם, פגשתי את עגנון ב' ברלין והביאני לביתו של מוזס סארקס, אחיה של אסתר סארקס, היום מרת אסתר עגנון, מוזס סארקס היה בעל אחת הספריות העבריות הנודרות ביותר בברלין, ועגנון נחלבב סגנה ובצדק, הרי הוא עצמו התחיל באותו זמן לק' נות ספרים הרבה וצמאונו בענין זה היה ממש אלא גבול, הגיעני ימי האינטואיציה בגרמוניה שכל מי שפרנסתו בארצות ה'ויאלוטה הגבולה" נהשב לעשיר.

כוכבו של עגנון עלה מאד בשמי הספרות העברית והסגיל הידוע אברהם יוסף שטיבל חזר אחריי וקנה סיפוריו בסבין ותקליין, עגנון החיישב אחרי נשואיו בויסבאדן ואחר כך ב"הומבורג לגבי ה"יה", כפי שרגיל היה לקרוא את שם העיר, על פי שיערי הדפוסים הקד' מונים בעברית של הומבורג, אלה היו ערים הסמוכות לפראנקפורט, שהיתה עיר ואם בישראל, אם לא בזכות היהודים שישבו בה, הרי העתיקים מוכרי הספרים העבריים העתיקים שלה.

ליסרתי או לפני עלייתי לארץ ב'1923, בבית המדרש החופשי מיאודו של פראנץ רונצווייג, ר' קראתי עם קבוצה של לומדי עב' רית כמה מסיפורי עגנון, גרמתי בזה נחת רוח ליזלמירי ולעגנון גם יחד, מפני שלא היה רגיל שילמדו את ספריו בבתי האולפנא, בימי שבתי במינכן ופראנקפורט, עסקתי לא מעט בנסיונותי הראי שנייה, לתרגם כמה מסיפוריו לגרמוניה ולחפש דרך נאותה לכך, העמתי את עצם הקשיים הגדולים, הנעמתי על דרכו של כל הבא לתרגם את הפרוזה הזאת ללועזית, למסור לא רק את עצם סיפור המעשה, אלא לדובב כלשהי הורה כשהי נהגינן המיוחד של פרוזה גדולה זו, אינני מתיימר לימר ש' הצלחתי במשימתי, אבל אכל להעיד על עצמי, שנעשיתי כוסמך להעריך עבודתם של מתרגמים אחרים, הישבני שונתי השעה לה' רים על נס, יחד עם גדולתו וגארי יותי של סואל יוסף עגנון, גם את פעלם הכביר של המתרגמים (המשך בעמוד 8)

עגנון חי או באוירת של בדידות ולא מעט פוליטשמעריץ, בדרכו של מתיקות מלאככולית המולמה צעירים, מרגישים, הרבה שירים כתב בתקופה הזאת, שרונה של בדידות נראה היה שרונה עליו הם, לאחר זמן, בשבתנו יחד בסני' כן, אחרי גמר מלחמת העולם, קרא באוני כמה מהם, אחד מהם תרגמתי חי בתרומם גרמניים, ועדיין שמר רים עמי בגינה הנוסח העברי והתרגום של השיר.

סאידן גיכא, נמצא עגנון הרבה בהגרת צעירים וצעירות, לעתים קרובות ישב ושחק, אבל משנקר טרה שיהא היה שופע סיפורים ומעשיות ודברי הכמה, ואנחנו ה' "קים" נצמדנו אליו מוקסמים, דברנו אז גרמוניה, אלא שהגרמנית של עגנון היתה "גרמאנית" ומל' שיל, כלומר גרמנית בגינן סר' פורה המעשיות של תסודים, ואף צורת דבורה לעתים ביישנית ולי' פחים איתנה, העלתה את יוקרתי בעניי, כי נודע היתה זאת תקר פת הפולחן של ה"אוסטרוידן" (יהו' די מורה אירישה) ספרם הנוער הצינו בגרמוניה, שביקשי להפגין את סילוחם מתנשאות הוריהם על אנשי המורה.

וכרתי גם נשף קריאה של עני' נון בשנת 1917 בבית הוועד הי' עברי' בברלין, שכל באוי היו יוצ' או רוסיה, פולין וארץ ישראל, ואני הייתי מעין יוצא דופן ביני' הם, עגנון קרא את "אגדת סר' פרי" (אמת מוצירותיו המושלמות כיוהר), לפני שנחלטה בנדפוס סיפור בלבו רישמו מחוק של ה' סיפור ובאנטי מהדור קולו המחוק והמקינן של עגנון, שקרא דבריו בגינן מיבלט ומנוטוני.

הוא היה מקפיד מאד על הפרדה נמורה בין הסופר לאיש, וסימן לדבר שמהיה מיד כאשר פניתי אליו בשם עגנון, שמי ששאשש' הוא אכנס שם יסה מבהינה סר' רותית, אך מה תועלת בו אם אינו נמצא בספרים הקדושים, ואילו טשאששקים (בצורת ששקים) גני' כר בסירוש בין השמות הקדושים שבספר רזאל המלאך, לא החיי' הסתי לשונה זו בכופד ראש, וב' אמת הסכים לכסוף, בשבוע לארץ ישראל בשנת תרס"ו, למוג, את

ברתי את עגנון בימי נעוריו בשנות מלחמת העולם הראשונה, יאהררה כאשר עשה בגרמוניה ירירות ורעות פרקטה בעינו בת' קופה זו.

שמו של עגנון הלך לפניו בהר' זו הנוער הצינו, שביקשו להתקרב לשפה ולספרות העברית, אמה ה' רבר כי צמאין זה לעברית ול' שיבה אל המקורות היה מצוי רק בחוג מצומצם, ליחיד סגולה אלה היה עגנון נוהג להסביר סניו, קראנו עליו בראשונה לקובץ "ספ' רותי קטן שההסתדרות הצינויה בגרמוניה פרסמה בשנת 1916, וע" לה לצעירי הצינוים שנמצאו בצ' בא, שמו של הקובץ היה "אמרי גיסי" ונדפס בו קטע מהתרגום הי' ראשון של יהיה העקוב למי' שיר', מצורף להו באו שם כמה יצירות של מרטין ברבר על עגנון, שנכתבו בלשונה המיוחדת של לישן נשכבה וריסמה מליאת התלהבות, נאמר שם על עגנון שיש לו die Weihe zu den jüdischen Dingen.

לא היה ברור כל כך מה משי' מעותה של מלה זו "ויהיה", מלה השגורה בפי בובר לציין את פיס' גת התהילה, פירושה גם סמכות לכהונה וגם התקדשות מהיך כו"ר גת ורביקות, שמעתי מפי נשואו זלמן שור שגם הוא היה אותה שעה על משמעותה של מלה מצל' צלת זו, והוא תירגמה לעצמו, ישכן היה זך, ולאמיתו של דבר נעלם מסני עד היום עומק משמעותה של מלה זו.

בימים ההם היה עגנון עלם מעורר, צנום ורזה, ותווי עניו חדים ומובהקים, כן ראתיו בראי' שונה באולם הקריאה של ספריית הקהילה בברלין, ששינכו היינו רגילים לשבת בו, רק לאחר זמן, בערך בזמן שחודענו זה לזה אי' שית, החלו פניו להתעגל קצת, כנראה בעקבות מחלה, פגשתיו בבית מהרגמו הראשון - הרייר מבס' שטראוס, איש מחוגן מאד, יסה היה יוסה האר, שנהג כבוד רב בעגנון, שהיה בן גילה, לש' סראוס היה הוש לשונ' נלא, הוא לא היה בשוח בידיעותיו העבריות ונחתיע באנשים כמו: "ד"ר אני' דהם רובינסון ובי, עבדכם, כדי לתקן את תרגומו בדברים הגוני' עם למסורת היהודית ולמליצה העברית.

ימי עגנון

(סוף מעמוד 7)

ההדורים, ובראשם קרל שטיינשניידר וטוביה ריבנר, שהמעמד הזה נתאפשר, בסופו של דבר, במידה רבה גם בזכות עבודתם המצויינת.

בשלוש שנות שבתו בהימבורג זכה לכל הדברים המרחיבים, לפי חכמינו, דעתו של אדם: דירה נאה, כלים נאים (כלומר, ספרים נאים שהם כליו של הסופר) ואהרון אהרון חביב — אישה נאה ועוררת כנגדו, אם זכרוני אינו מטעני, התחילה כבר אז לסייע לו בהערכת כתביו.

ובאמת, דעתו רחבה עליו, היה מאושר ושקוע בשטף של יצירה, וסיפור רדף סיפור. הוא הירבה לדבר באוזני על הרומאן הגדול שלו „בצלור החיים“, האוטוביוגרף גראמיה האכנונית שלו, שביקש לעריך בה השמן עולמו, מעולם לא ראהו פתוח לב, קורן רצון טוב ושיפע נאונות כבימים ההם, אין ספק, כי להרגשתו הטובה הר סיפה הסכיבה המיוחדת, הרי נתי קבצו או בהוטבורג מגדולי הסופרים והוגי הדעות של ישראל, כמו ביאליק, אהרן העם ונתן ביילנבאום, וסביבם כמה מטובי המשכילים של ישראל, כמו: רבניצקי, דרזיאנוב, הגב' פריסץ ומר סמיטיצקי, האיש שמגידיו אסת אמרו עליו, כי היה היחיד בדורו שידע דקדוק שפה עבר על בוריו, עגנון נהנה הנאה מיוחדת מקשרי רעים אלה, וביותר היה דבק בחיים נחמן ביאליק, שי שניהם בעלי שיהה היו והיו מעוררים גם זה את זה בשיחתם, עגנון היה מושך אותי לא פעם לסיולים אלה עם ביאליק בשעת ביקורו בהימי בורג, ויובן מה רבה הייתה הנאתי שלי, של הייאקה, מן החקשבה לשיחתם, רגיל היה לומר לי: „שלוש, אל תשכה לרשום בפנקס מה ששמעת“, איזן קשבת הייתה לי, אבל פנקס לא היה לי ולא רשמתי.

לתתחיל הכל מחדש, כמו שעבר עליו דבר שאיש מאתנו לא יכול למדוד או למצות אורו, מי יירר לכוף דעתו ולבו של אמן שאמון מזה קויה אותו? סמעמקי האמון עלה אלינו, יאם כי אין דוסה עגנון שלפני תרפ"ד לעגנון שלי אחריה, הרי הסיף ללכה בדרך יצירתו, התכנס בתוך עצמו ואם הירבה בשיחה עם חברות, הלי שיהיה אלה לא היו אלא בבהינת הוסות סביב לברידותה, וכך עלה על הדרך שהובילה עד הלוה, דרכו של אמן גדול המתייחד ביסודיו.

ג'רשם שהם

(הדברים נאמרו במסיבה בבית הנשיא 16.11.66).

תקופת זמרו זו בחייו של עגנון נפסקה בצורה טראגית, כאשר זש"ף הכית בו התגורר, וכל ספריו וכתביו השמורים אגלו עלו באש, באחד מלילות האביב של 1924, כאשר חזר ועלה לארץ-ישראל, בא כמו שחשך עליו עולמו וצריך